

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Antsupov A.J. Conflict resolution: Textbook for Universities / A.J. Antsupov, A.I. Shipilova. - M.: UNITY, 2000. - 551 p. S. 61-63, 292-229.
2. Grishina NV Psychology conflict / NV Grishin. - 2nd ed. - SPb.: Peter, 2008. - 544 p: ill. - (Series "Masters of Psychology"). - P. 55-65.
3. Kozyrev GI Introduction to Conflict / GI Kozyrev. - M.: VLADOS, 1999. - S.144-146.
4. Hell L. Theories of personality / Hell L., D. Zyhler. - 3rd ultrasound. - SPb.: Peter, 2007. - 607 p.: ill. - (Series "Masters of Psychology"). - S. 105-269.
5. I and Ono, philosophical science. Religion. Yezoteryka / Sigmund Freud. - Moscow: Eksmo, 2015. - 864 p. - (Anthology of thought).
6. Zeigarnik B. Theories of personality in psychology zarubezhnoy / BV Zeigarnik. - M., Publishing House of Moscow. University Press, 1982. - S. 128.
7. Jung Yu. Psychological Types / K. Yu Jung / Per. s Nam. - M. "Unyversytetskaya book" LLC "Firma" Publishing ACT», 1998. - 720 p.

Spiridonov S.V. Psychoanalytic theory of internal conflicts. The deep crisis that the country is going through a complicated socio-economic and political situation lead to radical changes taking place in the mental life of people, particularly affecting the emergence of complex contradictions in the inner world of man. Because urgency is the study on internal personal conflicts in the psychoanalytic theories.

The article deals with the essence of internal personal conflict areas in the major psychoanalytic theories of personality. It reveals the impact structures, I, I top by Sigmund Freud, inferiority complex by Alfred Adler, basal anxiety by Karen Horney, mental regression to lower levels of consciousness Hyustafom Carl Jung, psychosocial crises by Eric Erickson on the occurrence of internal personal conflicts.

Key words: intra-personal conflict, psychoanalytic theory, it is, I'm on top I inferiority complex, basal anxiety, psychosocial crisis.

УДК 159.9. 01

Тавровецька Н.І.

СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ

Тавровецька Н.І. Структурні складові характеристики життєвого шляху особистості. В статті автор розглядає структурні характеристики життєвого шляху особистості, як фундаментальної категорії психології особистості. У аналізі теоретико-емпіричних підходів категорія життєвого шляху конкретизується в таких психологічних феноменах, як: життєві цілі, життєві події, життєві стратегії, життєві ситуації, життєві позиції, життєві програми та життєві домагання. В результаті огляду сучасних підходів щодо визначення життєвого шляху, у статті зазначена необхідність розглядати його як складну, системно-понятійну, багатомірну категорію, що передбачає розкриття індивідуальності людини у структурних характеристиках життя.

Ключові слова: життєвий шлях, життєва стратегія, життєві цілі, життєві домагання, життєві позиції, життєві ситуації.

Тавровецкая Н.И. Структурные составляющие характеристики жизненного пути личности. В статье автор рассматривает структурные характеристики жизненного пути личности, как фундаментальной категории психологии личности. В процессе анализа теоретико-эмпирических подходов категория жизненного пути конкретизируется в таких психологических феноменах, как: жизненные цели, жизненные события, жизненные стратегии, жизненные ситуации, жизненные позиции, жизненные программы и жизненные притязания. В результате обзора современных подходов к определению жизненного пути, в статье отмечена необходимость рассматривать его как сложную, системно-понятийную, многомерную кате-

горию, которая предполагает раскрытие индивидуальности человека в структурных характеристиках жизни.

Ключевые слова: жизненный путь, жизненная стратегия, жизненные цели, жизненные притязания, жизненные позиции, жизненные ситуации.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Поняття «життєвий шлях особистості» в останні роки широко вживається у багатьох гуманітарних науках й його теоретичне та емпіричне вивчення не можна назвати однозначним, завершеним та сталим. Існує значна кількість концепцій життєвого шляху особистості і це має пояснення, адже, категорія життєвого шляху особистості у багатьох психологічних концепціях є змістовним інтегруючим поняттям, за допомогою якого можна узгодити і систематизувати цілу низку явищ індивідуального розвитку людини. В сучасній психології приділяється велика увага окремим складовим життєвого шляху, серед яких – життєві і психологічні ситуації, проблеми і кризи, психологічний час особистості, проектування життєвого шляху, вчинок, стратегія, домагання, події, та інші, що складають певну поняттєву систему і мали б узгоджуватись між собою.

У дослідженнях зазначено, що структура життєвого шляху - це його певні якісні характеристики, що виражають спосіб функціонування особистості в житті та життєвий шлях іноді розглядається як сукупність життєвих циклів. Життєвий цикл передбачає, що плин життя має певні ритми, етапи або віхи, які закономірно повторюються у поколіннях і у долі окремої особистості. У психологічних дослідженнях є дискусійним поділ життєвого шляху на окремі «пункти» життя, «події», при якому втрачається їх зв'язок з особистістю. В результаті таких досліджень життєвий шлях зображується через перелік значущих життєвих подій, чітко регламентованих суспільством (народження, навчання, одруження, професійна реалізація, тощо), що не розкриває особистісного змісту і сенсу життя.

Останні дослідження і публікації. Усі ці питання склали предмет уваги значної кількості радянських і пострадянських, вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як К.О.Абульханова-Славська, А.Адлер, Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, О.Г.Асмолов, Г.О.Балл, Л.С.Виготський, Д.О.Леонтєв, С.Д.Максименко, А.Маслоу, С.Л.Рубінштейн, В.Франкл, Е.Фромм та багато інших, що здійснювали вивчення проблеми на загальнометодологічному рівні.

На рівні конкретних теоретико-експериментальних і прикладних досліджень проблеми життєвого шляху були предметом таких дослідників, як О.Ф.Бондаренко, М.Й.Боришевський, Л.Ф.Бурлачук, Є.І.Головаха, О.А.Донченко, В.П.Казмиренко, О.В.Киричук, Г.С.Костюк, О.О.Кронік, І.П.Манюха, В.В.Москаленко, В.Г.Панок, В.В.Рибалка, В.А.Роменець, М.Л.Смульсон, Л.В.Сохань, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко, Ю.М.Швалб, С.І.Яковенко, Т.С.Яценко та ін.

Отже, категорія життєвого шляху особистості є однією із найважливіших категорій практичної психології. Найбільш близькими до неї за змістом є такі поняття, як «психологічна проблема» і «психологічна ситуація», «життєва

ситуація», «життєва криза», «життєва перспектива», «життєва стратегія» та ін., які входять до категоріальної системи практичної психології.

Враховуючи зазначений аспект вивчення життєвого шляху особистості, **мета статті** – на основі теоретичного аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників визначити структурні складові життєвого шляху особистості та їх місце у структурі споріднених категорій.

Виклад результатів досліджень. Категорія життєвого шляху особистості використовується в психоаналітичному підході, який робить наголос на реконструкції життєвого шляху особистості, намагаючись віднайти зв'язок між негативними переживаннями дитинства та неврозами дорослої людини. Проте можливості використання цієї категорії далеко не вичерпуються психоаналітичним підходом. Одне з понять життєвого шляху, а саме поняття життєвої ситуації використовується біхевіористським підходом, який приділяє основну увагу не минулому, а теперішньому, пропонуючи певний аналіз поточних ситуацій і засоби вирішення проблем людини в процесі психокорекції. У свою чергу, гуманістична та когнітивна психологія орієнтуються на структуру цінностей людини, на її життєві плани і перспективи.

Максименко С.Д у статті «Життєвий шлях особистості як базова категорія генетичної психології» виділяє три основні концептуальні підходи, які відображають цілісний процес розвитку особистості:

- розуміння життєвого шляху як самоздійснення людини (Ш.Бюлер);
- регуляція життєвого шляху через аналіз поняття «спрямованість особистості» (С.Л. Рубінштейн);
- система уявлень про життєвий шлях особистості, яка ґрунтується на поняттях життєвої кризи та періодизації життя (Л.І. Анциферова, Т.М. Титаренко) [8, с. 5].

Б. Г. Ананьєв зазначає, що життєвий шлях людини – це історія її формування і розвитку у певному суспільстві як сучасника певної доби і ровесника певного покоління [2, с. 104–105]. Життєвий шлях – це унікальна, своєрідна драма буття особистості, кожен акт якої є результатом зіткнення безлічі індивідуально-неповторних характеристик і життєвих обставин, соціальних і природних умов існування. Життєвий шлях органічно поєднує біологічне й історичне, соціальне й індивідуальне. Це поєднання відбувається в особистості, у її активності, вчинкові. Таким чином, життєвий шлях людини, з одного боку є індивідуальним, а з іншого – суспільно-історичним явищем.

Життєвий шлях, за визначенням В.Г. Панка, є сукупність подій та обставин індивідуального розвитку, які вирішальним чином вплинули на формування особистості та зумовили її структуру й основну життєву проблематику. До життєвих обставин автор відносить сукупність соціальних, біологічних та екологічних чинників, що діють на людину протягом усього її життя, обумовлюючи індивідуально неповторну «особисту історію» та індивідуальність кожної особи [11].

Т. М. Титаренко підкреслила, що становлення життєвого світу особистості у процесі розгортання життєвого шляху являє собою не лише єдність життя людини в часових модусах її минулого, теперішнього й майбутнього. Життєвий

світ особистості, окрім життєвого часу, включає і життєвий простір. Саме специфіка життєвого простору як системи найбільш значущих для людини міжособистісних стосунків визначає специфіку її життєвої самореалізації під впливом значущих інших, а також її власну самотрансценденцію у процес самореалізації інших людей. Таким чином, згідно з поглядами дослідниці, життєвий світ особистості являє собою»... специфічне відношення між світом зовнішнім, практичним, емпіричним і світом внутрішнім, ціннісним, ідеальним...» [14, с. 173].

Категорію життєвого шляху окремої людини можна, таким чином, віднести, з одного боку, до розуміючої соціальної психології і, насамперед, критичного підходу, а, з другого, – до одного із напрямків практичної психології, спорідненого з останніми її течіями (О. Ф. Бондаренко, О. В. Киричук, В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Т. С. Яценко та ін.).

Ми припустили, що життєвий шлях може закономірно визначатися в таких структурних складових: життєва позиція, стратегія, життєві кризи та ситуації, життєві домагання та орієнтації. Розглянемо всі ці структурні складові.

Розгляд категорії життєвого шляху, врахування того факту, що послідовність життєвих подій складається не випадково, а згідно з необхідністю вирішення певних життєвих ситуацій і проблем, призводить до необхідності включення до складу системи понять практичної психології поняття життєвої стратегії. Важливого значення розгляду означеної проблематики у своїх дослідженнях надають представники психологічного аналізу. Вони роблять основний акцент на різних аспектах формування життєвих стратегій особистості, розглядаючи цей процес 1) як проблему життєвого шляху (Б.Г. Ананьєв, Ш. Бюлер, С.Л. Рубінштейн); 2) як побудову часової перспективи (О.О. Кронік); 3) як побудову життєвої перспективи (Р. Кастенбаум, К. Левін, Л. Франк); 4) як вибудову певного життєвого сценарію чи стилю життя (А. Адлер, Е. Фромм); 5) як формування життєвої стратегії (К. О. Абульханова-Славська, Є. О. Демченкова, Т.Є. Резнік, Ю.М. Резнік).

У численних теоретико-методологічних працях Г.О. Балла вказується на тенденцію посилення уваги вчених до стратегічних життєвих виборів. «Безперечно, вказана увага до стратегічних особистісних виборів є цілком виправданою і зі світоглядних міркувань, і у зв'язку з проблемами надання психологічної допомоги людям, які перебувають у кризовому стані, вихід з якого неможливий без здійснення адекватного життєвого вибору» – зазначає вчений [3, с.3–13].

Основою побудови життєвої стратегії К.О. Абульханова-Славська вважала здатність людини до гармонійного поєднання процесів власного особистісного розвитку із вимогами суспільства та оточення. Дослідниця запропонувала таке визначення стратегії життя як базової категорії життєвого шляху: «Життєва стратегія в загальному вигляді – це постійне узгодження своєї особистості та характеру і способу свого життя, побудова життя спочатку з урахуванням своїх індивідуальних можливостей і даних, а потім тих, які набуваються в житті [1, с. 67].

Одним з найбільш популярних є означення життєвої стратегії, що належить російським дослідникам Т. Е. Резнік та Ю. М. Резнік. На їхню думку,

стратегія життя – це символічно опосередковані й такі, що вийшли за своїм впливом за межі свідомості, ідеальні утворення, її орієнтири й пріоритети, що реалізуються в поведінці. Таким чином, стратегія життя в її соціологічному розумінні – це динамічна, саморегульована система соціокультурних уявлень особистості про власне життя, що орієнтує й спрямовує її поведінку протягом тривалого часу [12, с.100]. Автори роблять наголос на соціальній обумовленості життєвих стратегій та функції орієнтування, яку вони виконують у житті особистості, та відзначають при цьому довгостроковість такого орієнтира.

Суттєвою складовою та певною мірою результатом формування життєвої стратегії є вироблення життєвих орієнтацій людини. Ґрунтовний аналіз життєвих орієнтацій особистості запропоновано у дослідженнях російської дослідниці О. Ю. Коржової, яка розуміє їх загальні суб'єкт - об'єктні орієнтації, які людина виявляє стосовно своєї життєдіяльності [7, с.61]. Дослідженню життєвих орієнтацій значну увагу приділяла Н. А. Нізовських, яка вважає їх невід'ємним атрибутом існування людини та визначає як «сукупність цінностей, інтегрованих особистістю стосовно свого життя, що багато в чому визначає особливості індивідуального життєвого шляху, оскільки людина не тільки сприймає оточуючий світ і себе через призму життєвих орієнтацій, а й діє відповідно до них» [10, с.119].

Базовим елементом життєвої стратегії є життєва позиція особистості.

Б.Г. Ананьєв під позицією людини розумів «складну систему ставлення особистості (до суспільства в цілому, до спільностей, яким вона належить, до праці, людей, до самої себе), установок і мотивів, якими вона керується у своїй діяльності». Вступаючи у складні багатосторонні відносини з навколишнім світом, людина стикається з об'єктивною необхідністю самостійно розпоряджатися власним життям, вибирати життєвий шлях [2]. Автор вказує на інтеграційну характеристику життєвої позиції людини в її самоздійсненні.

Ґрунтовний аналіз дефініції «життєва позиція особистості» знаходимо у працях К.О. Абульханової – Славської. Авторка розглядає життєву позицію особистості як сукупність її життєвих відносин, а також спосіб їх реалізації, що відповідає (або не відповідає) потребам, цінностям особистості. Вона представляє собою вироблений особистістю за даних умов спосіб свого суспільного життя, місце в професії, засіб самовираження. У життєвій позиції виділяє її вихідну об'єктивну характеристику – ті соціальні умови, в яких існує людина. Вони можуть бути сприятливими, або не сприятливими для розвитку особистості. Визначальним у характеристиці життєвої позиції є те, наскільки сама особистість домагається тих умов, в яких її потенціал одержує найбільші можливості для розвитку [1].

Вивчаючи структуру і специфіку життєвої позиції українська дослідниця О.Л. Кононко визначила її як інтегральну систему, складовими компонентами якої є позиції людини «Я в предметному світі» (розкриває рівень розвитку особистості як суб'єкта предметно-практичної діяльності), «Я серед людей» (процес оволодіння особистістю соціальними нормами, рівень саморегуляції) і «Я сам» (процес усвідомлення особистістю власного «Я») Ступінь розвитку кожної окремої позиції визначає тип життєвої позиції [6].

Спрямованість життєвого шляху особистості в майбутнє реалізується у створенні життєвих програм та перспектив, а їх конкретизацією є життєві плани, завдання та цілі. Так, І.О. Мартинюк поділяє життєві цілі на типи залежно від соціального змісту, ступеня відповідності об'єктивним можливостям, тривалості, розгорнення, значущості для особистості. Відповідно до цих критеріїв автор виділяє такі типи цілей: прогресивні і реакційні, гуманні та антигуманні, реальні і утопічні, справжні і несправжні, абстрактні і конкретні, найближчі й перспективні, короткострокові та довгострокові, кінцеві і проміжні, загальні і приватні, цілісні і часткові, суттєві і несуттєві, головні і побічні. Автор додає особливу важливість довгостроковим цілям, віддаленість реалізації яких обумовлена тим, що вони не виступають в якості безпосереднього завдання практичних дій, а досягаються через здійснення близьких, проміжних цілей, які є по відношенню до них засобами [9].

У рамках дієвого підходу Є.І. Головаха, розглядаючи характеристики життєвих перспектив особистості, важливе значення відводить цілям і планам, що висувуються особистістю в процесі життєздійснення. На думку автора, життєві цілі і плани мають певну предметну обмеженість і виражаються в конкретних подіях життєвого шляху. Цілі виступають як менш хронологічно певні події, тоді як плани на майбутнє Є.І. Головаха розглядає як засоби здійснення висунутих цілей. Разом з цим сукупність життєвих цілей і планів визначається як система, що має певну структурну впорядкованість, функціональне значення в регуляції діяльності людини [4]. Виходячи з вищевикладеного автор пропонує розглядати життєву мету як точку перетину сьогодення і майбутнього. Пропонуючи такий погляд на проблему виділення елементів життєвих перспектив особистості Є.І. Головаха показує важливість усвідомленого планування майбутнього як можливості управління власним психологічним часом.

Вивченню життєвих завдань присвятила значну кількість робіт українська дослідниця Т.М. Титаренко, яка розглядає їх як найважливіші форми самопрогнозування та самоконституювання особистості. Життєві завдання є одиницями смислового структурування майбутнього, способами самопрогнозування, що надають численним особистісним інтенціям певної спрямованості, масштабності, фазності [15, с.9].

Є.І. Головаха аналізує співвідношення життєвих цілей та планів у подієвій концепції життєвого шляху. Життєві цілі він визначає як «предметні та хронологічні межі актуального майбутнього. Постановка цілей передбачає знання як на пряму діяльності, так і ідеального результату, якому відповідає певна подія життєвого шляху. Життєві плани, у свою чергу, є засобами здійснення життєвих цілей, їх конкретизацією в хронологічному та змістовному аспектах, вони визначають послідовність дій, необхідних для реалізації життєвих цілей у спрямуванні життєвого шляху на майбутнє [4].

Складність життєвих цілей, створення життєвих перспектив та завдань залежить від рівня домагань особистості. У рівні життєвих домагань виявляється розвиток волі особистості, активності, цілеспрямованості, самоповаги та потреба у визнанні. Докладний аналіз життєвих домагань здійснила Т.М. Тита-

ренко, яка розширила контекст вивчення домагань від процесу цілепокладання до «реального життєздійснення, до процесу проживання людиною свого життя в усій його складності, неусвідомлюваності та непередбачуваності [14]. За визначення дослідниці, життєві домагання – це комплекс вимог, очікувань, бажань, надій особистості щодо свого життя та майбутнього; інструмент саморозгортання, проект подальших перебудов життєвого світу з урахуванням минулого досвіду й оптимістичних самопрогнозів.

Таким чином, умовою повноцінного життя людини, досягнення високого ступеня особистісної зрілості є реалістичні домагання, що відповідають наявному потенціалу, можливостям особистості. Поступово підвищуючи свої домагання, особистість прагне до все більш значущих цілей.

Розглядаючи життєвий шлях особистості не можливо не розкрити «точки орієнтуру», так звані, життєві ситуації, події та кризи.

Поняття життєвої ситуації особистості визначається сукупністю обставин життєдіяльності, природних і соціальних чинників, які певним чином, прямо або опосередковано, впливають на поведінку людини, її стан і внутрішній світ, зумовлюють зміст і напрями її розвитку, сприяють виникненню та розв'язанню проблем. Життєва ситуація складається з усвідомлених особистістю обставин своєї життєдіяльності та обставин неусвідомлених, які хоча й існують об'єктивно, але не помічаються людиною. У працях багатьох авторів життєва ситуація розглядається як важливий епізод на життєвому шляху людини, що може визначити подальший напрям життя. Наприклад, І. Г. Єрмаков та Д.О. Пузіков пропонують таке визначення: «Життєва ситуація – це конкретний епізод життя, який відображає динамічну взаємодію, взаємозв'язок переживань та подій внутрішнього світу людини із сукупністю зовнішніх обставин та умов, накопичених на певному етапі життєдіяльності» [5, с.118].

У працях Т. М. Титаренко розкриття життєвої ситуації трактується через осмислення життєвої кризи особистості. Життєвою кризою дослідниця називає період, більш-менш довгий, протягом якого модифікується особистість, змінюється спосіб детермінації процесів розвитку, життєвий задум, траєкторія життєвого шляху, тобто сценарій життя [14].

Причинами кризи можуть бути як зовнішні (війна, аварія, репресії, стихійні лиха, соціальні катаклізми, насилля, смерть родича або розлука тощо), так і внутрішні події, які відбуваються у вигляді “раптової” переоцінки цінностей, настання неможливості жити за старим сценарієм або керуватись старим життєвим задумом. Дія зовнішніх причин може бути дуже сильною і негативною, не залишаючи людині багато можливостей для зміни ситуацій, у які вона потрапляє. Незважаючи на це, внутрішні причини є важливішими, оскільки за одних і тих же несприятливих зовнішніх умов люди з різним досвідом і загартованістю, з різним загальним настроєм здатні до різного переживання кризового стану.

Змістовна характеристика життєвих ситуацій представлена у категорії життєвих подій. С.Л. Рубінштейн називає події «вузловими моментами та поворотними етапами життєвого шляху, коли з прийняттям того чи іншого рішення

на більш або менш довготривалій період визначається подальший життєвий шлях особистості», «реальна, не містифікована історія розвитку самосвідомості» [13, с.265].

Б.Г. Ананьєв, який серед феноменів життєвого шляху також виділяв події як «факти, які суттєво змінюють середовище та соціальну ситуацію розвитку, спосіб життя, структуру особистості, які стають вододілом життя», розрізняв події оточуючого середовища та події поведінки людини в середовищі [2, с.78].

Аналіз життєвих подій, їх впливу один на одного та життя в цілому є провідним методологічним підходом до дослідження життя в подієво-біографічній концепції життєвого шляху (Л.І. Анциферова, Є.І. Головаха, О.О. Кронік та ін.). На думку дослідників, специфіка регуляції життя людини полягає в тому, що не тільки попередні події детермінують наступні, й події майбутнього (передбачувані результати) зумовлюють нинішні.

У контексті психологічної герменевтики, з підходу Н.В. Чепелевої, подія визначається як «одиниця особистого досвіду, що спонукає людину інтерпретувати, осмислити те, що відбувається з нею». Отже, важливою характеристикою цієї категорії є її текстове оформлення, «подія – це не просто епізод нашого життя, якийсь випадок, що позначився на нашому житті, змінив його, але це епізод, випадок зафіксований, означений, тобто приведений у форму, що дає змогу розповісти про нього іншому. А відтак, випадок, про який ніхто не дізнався, про який нікому не розказано, подією не є» [16, с. 280].

Провідний український вчений С.Д. Максименко розглядає життєву подію в межах розроблюваної ним концепції нужди як «особливого універсального енергетично-інформаційного утворення, що є носієм і чинником соціальної життєвої сили людини». У цій концепції життєвою подією є вибір об'єкта, що відповідає нужді людини [8, с.11].

Висновки і подальші перспективи досліджень. Розглянуті структурні характеристики життєвого шляху особистості, як фундаментальної категорії психології особистості, конкретизується в таких психологічних феноменах, як: життєві цілі, життєві події, життєві стратегії, життєві ситуації, життєві позиції, життєві програми та життєві домагання. Одним із базових понять психології життєвого шляху є категорія «стратегія життя» - це постійне узгодження своєї особистості та характеру і способу свого життя, побудова життя спочатку з урахуванням своїх індивідуальних можливостей і даних, а потім тих, які набуваються в житті. Стратегія життя полягає в способах зміни, перетворення умов ситуацій життя відповідно до цінностей особистості, в прагненні до визначення головної життєвої мети та знаходження смислу життя. В процесі аналізу категорії «життєві орієнтації» встановлено, що вони є складовою та певною мірою результатом формування життєвої стратегії. Життєві орієнтації характеризують міру залежності внутрішнього світу людини від світу зовнішнього, яка полягає в побудові власного буття, тобто суб'єктної залученості в суб'єктну ситуацію. Одним з базових елементів життєвої стратегії є життєва позиція особистості - складна система ставлення особистості (до суспільства в цілому, до спільностей, яким вона належить, до праці, людей, до самої себе), установок і мотивів,

якими вона керується у своїй діяльності, цілей і цінностей, на які спрямована ця діяльність, сукупність здібностей до організації життя, вирішення його суперечностей. Точками орієнтиру життєвого шляху є життєві ситуації, події та кризи. У працях багатьох авторів життєва ситуація розглядається як важливий епізод на життєвому шляху людини, що може визначити подальший напрям життя.

Таким чином, життєвий шлях особистості необхідно розглядати як складну, системно-понятійну, багатомірну категорію, що передбачає розкриття індивідуальності людини у структурних характеристиках життя.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская – М. : «Мысль», 1991. – 299 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. // Избранные психологические труды : в 2-х т. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – С. 16-178.
3. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г.О. Балл // Соціальна психологія. – 2005. – № 1. – С. 3-13.
4. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К. : Наукова думка, 1988. – 143с.
5. Єрмаков І.Г. Життєвий проект особистості : від теорії до практики : практико-орієнтований посібник. / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков. – К. : Освіта України, 2007. – 212 с.
6. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). / О.Л. Кононко. – К. : СтилоС, 2000. – 336 с. – (Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України).
7. Коржова Е.Ю. Психология жизненных ориентаций человека / Е.Ю. Коржова. – СПб. : Изд-во РХГА, 2006. – 384 с.
8. Максименко С.Д. Життєвий шлях особистості як базова категорія генетичної психології / С. Д. Максименко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2.12. – С. 5-13.
9. Мартынюк И.О. Жизненные цели личности : понятие, структура, механизмы формирования / И.О. Мартынюк. – К. : Наукова думка, 1990. – 318 с.
10. Низовских Н.А. Человек как автор самого себя: психосемантическое исследование жизненных принципов в структуре саморазвивающейся личности / Н.А. Низовских. – М. : Смысл, 2007. – 225 с.
11. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : монографія / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
12. Резник Т. Е. Жизненные стратегии личности : поиск альтернатив [Электронный ресурс] / Т.Е. Резник, Ю.М. Резник // Социс. – 1995. – № 4. – С. 100 – 105. – Режим доступа: http://www.ecsoman.edu.ru/images/pubs/2007/10/10/0000313488/001_Reznik_100-105.pdf.
13. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М. : Педагогика, 1973. – С. 255-385.
14. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : ДП Спеціалізоване видавництво "Либідь", 2003. – 376 с.
15. Титаренко Т. М. Життєві завдання як практики самоконституювання особистості / Т.М. Титаренко // Соціальна психологія. – 2008. – №6 (32). – С. 3-11.
16. Чепелева Н.В. Особистий досвід суб'єкта у контексті психологічної герменевтики / Н.В. Чепелева // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії. – К. : Либідь, 2006. – С. 280-302.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abul'hanova-Slavskaja K. A. Strategyja zhyzny / K. A. Abul'hanova-Slavskaja – M. : «Мысль», 1991. – 299 с.

2. Anan'ev B. G. Chelovek kak predmet poznanyja / B. G. Anan'ev. // Yzbrannye psyhologicheskiye trudy : v 2-h t. – M. : Pedagogyka, 1980. – T. 1. – S. 16-178.
3. Ball G.O. Fenomen vyboru v konteksti social'noi' povedinky / G.O. Ball // Social'na psyhologija. – 2005. – № 1. – S. 3-13.
4. Golovaha E.Y. Zhyznennaja perspektyva y professional'noe samoopredelenye molodezhy / E.Y. Golovaha. – K. : Naukova dumka, 1988. – 143s.
5. Jermakov I.G. Zhyttjevyj proekt osobystosti : vid teorii' do praktyky : praktyko zorijentovanyj posibnyk. / I.G. Jermakov, D.O. Puzikov. – K. : Osvita Ukrai'ny, 2007. – 212 s.
6. Kononko O.L. Psyhologichni osnovy osobystisnogo stanovlennja doshkil'nyka (systemnyj pidhid). / O.L. Kononko. – K. : Stylos, 2000. – 336 s. – (In-t psyhologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukrai'ny, In-t problem vyhovannja APN Ukrai'ny).
7. Korzhova E.Ju. Psyhologija zhyznennyh oryentacyj cheloveka / E.Ju. Korzhova. – SPb. : Yzd-vo RHGA, 2006. – 384 s.
8. Maksymenko S.D. Zhyttjevyj shljah osobystosti jak bazova kategorija genetychnoi' psyhologii' / S. D. Maksymenko // Naukovyj visnyk Mykolai'vs'kogo derzhavnogo universytetu imeni V. O. Suhomlyns'kogo. Serija : Psyhologichni nauky. – 2014. – Vyp. 2.12. – S. 5-13.
9. Martynjuk Y.O. Zhyznennye cely lychnosty : ponjatye, struktura, mehanyzmy formirovaniya / Y.O. Martynjuk. – K. : Naukova dumka, 1990. – 318 s.
10. Nyzovskyyh N.A. Chelovek kak avtor samego sebja: psyhosemantycheskoe yssledovanye zhyznennyh pryncypov v strukture samorazvyvajushhejsja lychnosty / N.A. Nyzovskyyh. – M. : Smysl, 2007. – 225 s.
11. Panok V. G. Psyhologija zhyttjevogo shljahu osobystosti : monografija / V. G. Panok, G. V. Rud'. – K. : Nika-Centr, 2006. – 280 s.
12. Reznik T. E. Zhyznennye strategyy lychnosty : poysk al'ternatyv [Elektronnyj resurs] / T.E. Reznik, Ju.M. Reznik // Socys. – 1995. – № 4. – S. 100 – 105. – Rezhym dostupu: http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2007/10/10/0000313488/001_Reznik_100-105.pdf.
13. Rubynshtejn S. L. Chelovek y myr / S. L. Rubynshtejn // Problemy obshhej psyhologyy. – M. : Pedagogyka, 1973. – S. 255-385.
14. Tytarenko T. M. Zhyttjevyj svit osobystosti: u mezah i za mezhamy budennosti / T. M. Tytarenko. – K. : DP Specializovane vydavnytvo "Lybid", 2003. – 376 s.
15. Tytarenko T. M. Zhyttjevi zavdannja jak praktyky samokonstytuvannja osobystosti / T.M. Tytarenko // Social'na psyhologija. – 2008. – №6 (32). – S. 3-11.
16. Chepeljeva N.V. Osobystyj dosvid sub'jekta u konteksti psyhologichnoi' germenevtyky / N.V. Chepeljeva // Ljudyna. Sub'jekt. Vchynok : Filososf'ko-psyhologichni studii'. – K. : Lybid', 2006. – S. 280-302.

Tavrovetska N. Structural components of personality life path characteristics. The article deals with actual problem of Theoretical Psychology – chronological structuring the life path of the individual. Traced the structural characteristics of personality life path as a fundamental category of personality psychology, specified in such psychological phenomena as life goals, life events, life strategies, life situations, life attitudes, life program and life aspirations.

Designated following structural characteristics of life. One of the basic concepts of psychology of the life path is the category of "life strategy" – a permanent coordination of the personality and character and way of the life, building life anew on the basis of their individual capabilities and data and those acquired in life.

During the analysis category "life orientation" determined that it is the part and to some extent the result of the formation of life strategy. Life orientation is characterized as individual's inner world depends on the outside world, which consist in constructing own existence, namely, subjective involvement in the subjective situation.

It was determined that one of the basic elements of life strategy is life position of the personality – a complex system of personal attitude (up to society, to communities, to which belonging, to work, people, to himself), directives and motives, which a personality is guided in its activi-

ties, goals and values, which aims this activity, a complex of capabilities for life organization, solving its contradictions. The points of benchmark on the life path is life situations, events and crises. In the works of many authors life situation is considered as an important episode in the individual life path that could determine the future life direction.

Considered various theoretical and applied approaches on the basic concepts of life path, reflecting the complexity, systemically-conceptuality, multidimensionality this category.

Keywords: life path life strategy, life goals, life aspirations, life attitudes, life situations.

УДК 159.942

Терещук А.Д.

ЕМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Терещук А.Д. Емоційний аспект поведінки особистості в умовах кризових викликів сучасності. У статті висвітлено основні напрямки та особливості дослідження емоцій на різних етапах подолання кризової ситуації. Визначено, що кризові періоди розвитку особистості можуть бути одним з визначальних чинників розвитку емоційної поведінки особистості. Проаналізовано сутність та характер прояву негативних емоцій, пов'язаних з виникненням кризових станів. Описано специфіку вивчення особливостей перебігу емоційних процесів і станів та представлено результати аналізу вікових особливостей кризи. Встановлено етапи виходу з кризи при переході на наступний рівень особистісного розвитку. Доведено, що не контрольованість в кризовій ситуації призводить до дрібнення емоційної енергії, спустошення емоційного світу та нездатності протистояти стресовим ситуаціям.

Ключові слова: криза, кризові стани, особистість, поведінка, емоції, афективні прояви.

Терещук А.Д. Эмоциональный аспект поведения личности в условиях кризисных вызовов современности. В статье отражены основные направления и особенности исследования эмоций на разных этапах преодоления кризисной ситуации. Определено, что кризисные периоды развития личности могут быть одним из определяющих факторов развития эмоционального поведения личности. Проанализированы сущность и характер проявления негативных эмоций, связанных с возникновением кризисных состояний. Описана специфика изучения особенностей течения эмоциональных процессов и состояний и представлены результаты анализа возрастных особенностей кризиса. Установлены этапы выхода из кризиса при переходе на следующий уровень личностного развития. Доказано, что не контролируемость в ситуации приводит к дроблению эмоциональной энергии, опустошению эмоционального мира и неспособности противостоять стрессовым ситуациям.

Ключевые слова: кризис, кризисные состояния, личность, поведение, эмоции, аффективные проявления.

Постановка проблеми. В останні десятиліття зміна парадигми гуманітарного знання в бік антропоцентризму ознаменувалася формуванням на стику існуючих наук нових дослідницьких сфер, спрямованих на вивчення людини в її різноманітні взаємовідносини з навколишнім світом.

Незважаючи на досить широке відображення в тематиці авторитетних наукових психологічних конгресів й спеціальних конференцій, проблем, пов'язаних з дослідженням психології особистості, відчувається певна обережність у визначенні теоретичної значущості проблеми.

Тенденція до формалізації взаємин людей, переважання в них поведінкового, а не духовного рівня, домінування ділових форм спілкування над особистісними негативно позначаються на психічному здоров'ї нації. Розвиток цієї інтегральної властивості особистості може цілком претендувати на роль своєрі-